

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXIII (1)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXIII (1)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LXIII
No. 1

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor of the Topic:
Sanja Zlatanović

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke, Ana Dragojlović

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović, Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Vojislav Stanovčić, Dušan Drljača, Dragana Antonijević, Slobodan Naumović, Irena Špadijer, Danijel Sinani, Biljana Sikimić, Branko Čupurdija, Gordana Gorunović, Mladena Prelić, Miroslava Malešević, Saša Nedeljković, Miroslava Lukić Krstanović, Ljiljana Gavrilović, Gordana Blagojević, Sanja Zlatanović, Jadranka Đorđević Crnobrnja, Đorđina Trubarac Matić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at meeting of the Department of Social Sciences SASA May 12th 2015

BELGRADE 2015

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXIII

свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник Темата:

Сања Златановић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела
Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина
Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска,
Петер Финке, Ана Драгојловић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Душан Дрљача, Драгана Антонијевић, Слободан Наумовић,
Ирена Шпадијер, Данијел Синани, Биљана Сикимић, Бранко Ђупурдија, Гордана
Горуновић, Младена Прелић, Мирослава Малешевић, Саша Недељковић,
Мирослава Лукић Крстановић, Љиљана Гавриловић, Гордана Благојевић,
Сања Златановић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Ђорђина Трубарац Матић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 12. маја 2015.
године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2015.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становић

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
Соња Жакула
аутори текстова

Дизајн корица
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – Бео-
град : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 – (Београд
: Академска издања). – 24 cm

Годишње
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Тема броја: Град у Србији и Бугарској: компаративно ишчитавање актуелних процеса

Сања Златановић, <i>Град у Србији и Бугарској: компаративно ишчитавање актуелних процеса. Увод у темат</i>	9
Sanja Zlatanović, <i>The Town in Serbia and Bulgaria: a Comparative Reading of Current Processes. Introduction</i>	16
Ana Luleva, <i>Living with the World Heritage. An Ethnographic Study of the Ancient City of Nessebar, Bulgaria</i>	19
Ана Лулева, <i>Живети са светским наслеђем. Етнографско истраживање Старог града Несебара (Бугарска)</i>	32
Ivanka Petrova, <i>Social and Cultural Resources for the Setting up and Functioning of Family Enterprises in a Small Bulgarian Town</i>	35
Иванка Петрова, <i>Социјални и културни ресурси оснивања и функционисања породичних предузећа у малом бугарском граду</i>	47
Milena Benovska-Sabkova, <i>Urban Culture, Religious Conversion, and Crossing Ethnic Fluidity among the Bulgarian Muslims ('Pomaks')</i>	49
Милена Беновска-Сабкова, <i>Урбана култура, религијска конверзија и превазилажење етничке флуидности Бугара муслимана ('Помака')</i>	71
Љиљана Гавриловић, <i>Могућност Трећег: нематеријална културна наслеђа Града</i>	73
Ljiljana Gavrilović, <i>The possibility of the Third: Intangible Cultural Heritages of the City</i>	83
Соња Петровић, <i>И град и варош: сећања на свакодневни живот у предратном Београду</i>	85
Soňa Petrović, <i>Town and City: Memories of Daily Life in Pre-War Belgrade</i>	99
Дејан Крстић, <i>Зажечар: поглед на један провинцијални и погранични град у Србији</i>	101
Dejan Krstić, <i>Zaječar: A View of a Provincial and Border Town in Serbia</i>	119

VARIA

Никола Ф. Павковић, <i>Слава или Крсно име код Срба</i>	123
Nikola F. Pavković, <i>The Slava or Patron Saint's Day among the Serbs</i>	145
Мирјана Павловић, Младена Прелић, <i>Држава, статистика, мањине и моћ: етнички 'други' у Кнежевини и Краљевини Србији у огледалу пописа становништва</i>	147
Mirjana Pavlović, Mladena Prelić, <i>The State, Statistics, Minorities and Power: ethnic 'Others' in the Duchy and Kingdom of Serbia as Viewed through the Lens of National Census</i>	165
Маријам Керимова, <i>Russian Ethnology at The End of the 19th – the First Third of the 20th Century. Schools and Methods</i>	167
Маријам Керимова, <i>Руска етнологија у периоду од краја XIX до прве трећине XX века. Школе и методе</i>	175
Бранислав Пантовић, Ивана Башић, <i>Значај 'двоструке укорењености' (Потенцијал исељеника у међународним интеракцијама и креирању имиџа држава)</i>	177
Branislav Pantović, Ivana Bašić, <i>The Importance of 'Double Embeddedness' (The Potential of Migrants in International Interactions and in the Creation of National Images)</i>	192
Нина В. Аксић, <i>Птице злослутнице у словенским веровањима</i>	193
Nina Aksić, <i>Birds of Ill Omen in Slavic Beliefs</i>	211
Селена Станковић, <i>Sur l'emploi des toponymes du Kosovo-Metohija en français d'aujourd'hui</i>	213
Селена Станковић, <i>О употреби косовскометохијских топонима у француском језику данас</i>	228

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

Надежда Бојаринцева-Карабашевић, <i>Мали градови – велики проблеми. Социјална антропологија малог града</i>	229
Милан Томашевић, <i>Архитекстура сећања</i>	231
Срђан Радовић, <i>Између црвеног и црног: Сплит и Мостар у култури сјећања</i>	233
Дуња Њаради, <i>Бесконачна игра позиционирања</i>	235

Тема броја:

**Град у Србији и Бугарској:
компаративно ишчитавање
актуелних процеса**

Љиљана Гавриловић

Етнографски институт САНУ

Одељење за етнологију и антропологију, Филозофски факултет, Београд

Могућност Трећег: нематеријална културна наслеђа Града*

У тексту се разматрају основни концепти перципрања града, пре свега његова поларизација у односу на село и (знатно каснија) поларизација старих "солидарних" и савремених аномичних градова. Поред тога, разматрају се основне смернице и пракса примене Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа, углавном базиране на чувању/заштити предмодерних културних елемената и – најчешће есенцијалистички схваћених – групних идентитета, да би се показало какве су могућности разраде концептуалног оквира за примену Конвенције на – до сада непрепозната – урбана наслеђа настала на потпуно другачијим премисама, као и какви проблеми и дилеме проистичу из евентуалних таквих покушаја.

Кључне речи:

град, нематеријално културно наслеђе, романтизам

Мада није сасвим јасно шта је град могао бити, или зашто би постојао, опште је прихваћено да то мора да је био један мали простор који је пружао смештај и услуге великом броју становника. (...) Ниједно биће са високом нервном структуром каква је потребна да би се развила култура (...) не би било у стању да преживи у тако уско ограниченим оквирима. Ако би се то покушало, резултат би довео до масовних неуроza, што би уништило и саму цивилизацију која је створила град.

Клифорд Симак, *Град*.

... Бејрут у потпуности подсећа на Минхен, Решт... Сан Франциско, Топеку, Лондон, Амстердам. (...) Градови су се током векова неизбежно измешали, док имена места нису постала само остаци прошлости. (...) Све ирационалности места, вре-

---

* Текст је резултат рада на пројекту бр. 177026, *Културно наслеђе и идентитет*, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја РС.

мена и обичаја помешане у једну велику рационалност Града, који је запремао цео свет, попут једноличне, сиве пасте.

Лари Нивен, *Прстенести свет*

Ова два цитата готово дословно показују како се током друге половине 20. века мењао концепт града, задржавајући се све време у истим оквирима, заснованим на романтичарским идејама из 19. века: град је место које "није природно"¹ и у коме се, управо због густе насељености људи који немају (чак најчешће ни претпостављено) заједничко порекло, подразумева измештеност великог броја неповезаних појединаца, који у том (градском) контексту не могу да остваре личну идентификацију, нити да конструишу колективне идентитете који би могли да им обезбеде успешно свакодневно живљење.

Због тога није чудно што, бар на први поглед, однос између града и урбаног наслеђа, с једне, и концепата Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа и њене примене у пракси, с друге стране, изгледа као да је дефинисан искључиво конфронтацијом. Нематеријално културно наслеђе градова, као и читавог модерног доба, као да није предвиђено не толико словом, колико духом Конвенције, а из примера који су стигли на UNESCO-ве листе јасно се види да су предлагачи (националне државе) у потпуности препознали ту интенцију Конвенције и да су се углавном понашали у складу са њом.² Идеја овог рада је била да се испитају разлози због којих нематеријална наслеђа градова нису препозната и предложана за UNESCO-ве листе, иако је њихово материјално наслеђе одавно укључено у различите категорије непокретног наслеђа под заштитом UNESCO-а.³ То, наизглед једноставно питање отворило је, наравно, читав низ проблема.

Проблем 1: Конвенција и модерно доба

Пажљиво гледано, у основне категорије нематеријалног културног наслеђа, како их дефинише Конвенција,⁴ несумњиво би могли да уђу врло

---

¹ Као да је село – живот у зиданим кућама, са доместификованим биљкама и животињама и са употребом различитих технологија које обезбеђују свакодневно бивствовање у неадекватним климатским и другим природним условима – ишта природније.

² Иако има елемената, као што је нпр. бродоградња, различита позоришта и/или карневали из различитих крајева света који би *могли бити* везани за градове, али нису *специфично урбано* наслеђе, а на претходним листама ремек-дела усменог и нематеријалног наслеђа човечанства (UNESCO 2001), већ се налазе неки несумњиво градски садржаји, као што је нпр. трг Цемна ел Фна у Маракешу (Hafstein 2013, 43-44).

³ *World Heritage Cities Programme* у оквиру UNESCO-а је тематски програм заштите и управљања наслеђем градова, развојем теоријског оквира за конзервацију урбаног наслеђа и мерама техничке помоћи државама за имплементацију нових приступа (www.wch.unesco.org/en/cities).

⁴ Усмена предања и изражавања, укључујући језик као средство преношења/обликовања нематеријалног наслеђа; традиционалне извођачке уметности; друштвена пракса, обичаји,

широки сегменти модерног погледа на свет (као што су нпр. научни метод, основна људска права, укључујући и равноправност свих пред законом, или право на културу, па закључно са идејом заштите културних добара/културног наслеђа), који се, бар у Западном свету, доживљавају као неупитне истине, а не као културни конструкти настали током модерног доба и у оквиру (примарно) европске, односно шире, западне цивилизације. Ако се деконструише имплицитна идеологија (Roy 1994) којом се овакве неупитне истине обликују, види се да су све то елементи тачно одређене културе у јасно дефинисаном временском периоду, који се затим преносе са генерације на генерацију и пресудно су значајни за ауто и/или групну идентификацију милиона људи у савременом свету, те се, самим тим, несумњиво могу дефинисати као нематеријално културно наслеђе – како га дефинише Конвенција. Како никоме још увек не пада на памет да било шта од наведеног подведе под Конвенцију – можда и због тога што је све то, као и сви остали аспекти културе-као-живота, немогуће "штитити"/"чувати" неизмењено – посао антрополога остаје препознавање најширег спектра тих појава, које је неопходно да би се избегле замке фолклоридизације читавог концепта нематеријалног културног наслеђа и/или примене евроцентричних мерила у процесу заштите, али и да би се отворио читав нови низ питања која директно проистичу из флукутирајућих односа глобалне културе и глокалних култура, као и супротстављања бирократских мера заштите свакодневном животу. Тај посао је утолико изазовнији што је, бар од стране бирократије (и UNESCO-а и националних држава), потпуно неочекиван и, вероватно, потпуно нежељен.

Исто тако, ван оквира примене Конвенције, за сада остају и најразноврснија, пре свега индивидуална тумачења културних образаца, форми и прописаних/жељених понашања, као и различите форме локализације савремених глобалних културних образаца, што је један од најзанимљивијих и најшароликијих процеса који се одвијају пред нашим очима. Све те индивидуалне и/или локалне интерпретације културе, спајања традиције и савремености, које боје сваки локални простор, остају несачуване (што није проблематично), често и незабележене (што јесте), иако су оне, с једне стране, кључ за разумевање културних процеса, а са друге, једини начин за истинско имплементирање најразличитијих традиција у савремени живот. Глокализација је једини могући начин очувања традиције (материјалне или нематеријалне), у споју са начинима живота које носи савремено доба, а она се у досадашњој примени Конвенције никако не види.

Уосталом, и заштита нематеријалног наслеђа је само део глобализоване културе, који се настоји имплементирати у што је могуће више земаља широм света,⁵ те је заправо у потпуности амбивалентан – она је глобална

обреди и светковине; знања и вештине везани за природу и свемир/универзум; традиционални занати.

⁵ Можда неке од њих и не желе да чувају своје наслеђе, јер имају потпуно другачији поглед на однос прошлости и садашњости/будућности, или оно што западна култура сматра њиховим наслеђем третирају на неки други начин. Или не желе да сачувају наслеђе

стратегија очувања културног диверзитета, која се намеће глобализацијом, односно сталним проширивањем западног-као-глобалног погледа на свет. Настојањем да се Конвенција о заштити нематеријалног наслеђа спроведе у пракси, ми стојимо у вратима која, са једне стране, имају прошлост, идеју строго одвојених култура и групно (=етнички/религиозно-као-културно, есенцијалистички) дефинисаних идентитета, а са друге, глобализовани свет, флукутирајуће вишеслојне и индивидуалне идентитете и бескрајно шаренило глобализованих културних форми. Инсистирањем на очувању само једне стране, можемо пропустити да упознамо и разумемо ону другу, ону у којој сви данас живимо, у којој градска култура и њено наслеђе чине незанемарљив део.

Проблем 2: перцепција Града

Један од класичних описа развијеног индустријског града из средине 19. века је несумњиво Дикенсов портрет *Kouktauna* (Коксграда), града који је, за Дикенса и његове савременике, био симбол свих индустријских градова њиховог доба:

"Био је то град од црвених цигала, или од цигала које би биле црвене када би то дозволили дим и пепео; али, како су ствари стајале, то је био град неприродно црвен и црн, као осликано лице дивљака. Био је то град машина и високих димњака из којих су се непрестано, за увек, извијале змије дима, а да се никада не одмотају до краја. Имао је црни канал, и реку која је текла љубичаста од боје болесног мириса, и огромне гомиле зграда пуне прозора који су звецкали и тресли се по читав дан, док је клип парног мотора монотону радио горе-доле, као глава слона у стању меланхоличног лудила. Имао је неколико великих улица, које су све личиле једна на другу, и много малих улица, које су још више личиле једна на другу, насељених људима који су такође личили једни на друге и који су сви излазили и улазили у исто време, са истим звуком на истим плочницима, да раде исти посао, и којима је сваки дан био исти као јучерашњи и сутрашњи, и свака година иста као претходна и следећа" (Dickens 1854, Chapter V).

Туробност и безнађе овог описа у потпуности одговарају идеји да су градови места у којима људи не (могу да) живе квалитетним животом и у којима нема ничега вредног и лепог, што је било уобичајено схватање града Дикенсовог доба. Дух овог описа данас препознајемо у готово бесконачно варираним дистопијским описима градова будућности, градова из цивилизације (наше) која

народа/култура које су просторе актуелно постојећих држава насељавала током историје (као што је, на пример, било рушење будистичких статуа у Авганистану 2001. године и 2015. актуелно уништавање месопотамских предмета из градског музеја у Мосулу – које би могло да говори и о одбијању европских/западних вредности), а што је иначе било потпуно уобичајено и за западну/европску/хришћанску цивилизацију током већег дела историје.

је или урушила саму себе до мере потпуне апокалипсе или је достигла неслућени ниво отуђења.

"Ноћни Град био је сличан извитопереном опиту из социјалног дарвинизма који врши неки разочарани истраживач, са прстом стално на команди за брзо премотавање." (Gibson 1994, 8).

Сви ти градови будућности су сиви и/или без боје, у свима су људи потпуно усамљени у гомили – они су заправо толико удаљени од замишљене слике иделног простора да се чини да уопште нису подобни за живот. Но, слика идеалног простора се и данас у великој мери заснива на романтичарском пасторализму (Gifford 2013, 20–25), истовремено (бар у Европи) праћеним такође романтичарском идејом о безбедном крилу нације. Како је јасно да су модерни градови бескрајно удаљени од пасторалне идиле и да, истовремено, у њима више не постоје јасно изражени национални као-једино-значајни идентитети и групне јединствености (ако су икада и постојали), из тога се извлачи закључак да у њима не постоји сигурно/безбедно место за појединца повезаног са својом околином и учвршћено национално/етничко-групном подршком.

Но, савремени социолози и други хуманистички настројени изучаваоци градова данас често инсистирају на опозицији између заједништва која је постојала у тим мрачним, некадашњим градовима и усамљености у савременим блиставим метрополама, у којима "чак и када делимо интимне просторе, настојимо да будемо сасвим удаљени једни од других", што је – како каже Колман - успостављање новог контраста између старог, солидарног града насупрам новог, аномичног,⁶ који је заменио раније контрастирање села и града (Coleman 2009, 757). Промена контраста, међутим, не значи и промену односа, који каже: некада је било боље, сада је страшно.

Тако су ти стари, мрачни индустријски градови постали простори романтичне,⁷ рестауративне носталгије (Војм 2005, 86–97), а њихови делови из периода индустријске револуције и викторијанског доба, који су инспирисали Дикенсов опис празнине и очајања – уколико су бар делимично очувани до данас – постали су места која се чувају, адаптирају, понекад и реконструирају и – као наслеђе⁸ – постављају на културне и туристичке мапе.⁹

---

⁶ *Anomie, anomy, anomia* – положај или стање појединаца или друштва карактерисано одсуством или распадањем социјалних и правних норми и вредности; <http://www.thefreedictionary.com/anomia>.

⁷ Још је Киплинг установио да је романтика увек повезана са прошлосту и исправно прорекао да ће доћи дан када ће парна локомотива изгледати романтично, иако је у његово време доживљавана као модерна и прозаична (Colebatch 2003, 40-41).

⁸ Blaenavon Industrial Landscape, Bristol, Manchester itd...

⁹ Учињен је и корак даље: направљен је тематски парк *Dickens World*, у коме су реконструисани градови које је он доживљавао као простор немогућ за достојанствен људски живот, а који у садашњем тренутку (треба да) делују као романтични одјек давно минулух, бољих времена (<http://www.dickensworld.co.uk/>).

Проблем 3: Град као палимпсест

"Сва места су палимпсести. Између осталог, места су слојеви цигала, челика, бетона, сећања, историје и легенди (...) Безбројни слојеви сваког места спајају се у специфичним временима и просторима и садрже његове културне, економске и политичке карактеристике, интерпретације и значења" (Graham 2010, 422).

Градови постоје од када постоје цивилизације (и у свим цивилизацијама) и током историје је у њима увек живео значајан део популације. Они су одувек били нешто друго: у њих су долазили људи са различитих страна, доносећи са собом различите погледе на свет, уверења, обичаје, па чак и наизглед такве ситнице као што је начин одевања и/или кулинарске преференције, из чега су се обликовали нови начини живљења, који су на најразличитије начине бриколирали унете елементе, стварајући потпуно нове обрасце свакодневице. То су била места где су се мање-више неспутано размењивале идеје настале у различитим окружењима и условима, стварајући тако повољно окружење за настајање потпуно нових идеја, за сталну, континуирану промену и друштва и културе.

Истовремено, градови су одувек били места дефинисана сталном интеракцијом између наслеђа и урбане форме, сваки од њих – палимпсест унутар кога су повезани "дистинктивни дух историјског града, симболичко значење његовог наслеђа и урбана форма његових наредних слојева" (Khirfan 2010, 315), те је управо наслеђе оно што трансформише палимпсест урбаног пејзажа у "продукт широког опсега социјалних и симболичких процеса који се могу реконструисати на основу трагова који остављају и репрезентација које саопштавају" (Crang 1996, 430).

Или, како каже Срђан Радовић: "Иако се наменски не граде са циљем меморијализације, градови имају капацитет да отелотворе, материјализују и репрезентују колективно памћење и да га сублимирају у простору и времену" (Радовић 2013, 11), те би стога било логично да се, осим материјалних остатака, чувају (или бар бележе) знања, вештине, идеје и погледи на свет специфични за урбане просторе, односно све оно што дефинише Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа, а настало је и постојало једино у градовима.

Проблем 4: Конвенција и Град

У западној цивилизацији, која је заснована на биполарним дистинкцијама, од којих је најјаснија *ја : ти*, односно *ми : они*, градови су били једина места где је било могуће створити, ма колико мали, простор за нешто између

– за Трећег, чиме се у великој мери не само превазилази центричност¹⁰ погледа, него и замагљују/превазилазе границе биполарног виђења света. Ипак, савремена трансформације градова показују да се, уместо превазилажења граница, све више инсистира на њиховом подизању (чак и физичком), о чему јасно говори тенденција изградње "ограђених заједница", којима се – осим материјалног уписивања страха у простор у коме се живи, како то дефинише Сета Лоу (Low 1997, 58) – онемогућавањем било какве интеракције између различитих група, онемогућава и обликовање нових и другачијих културних образаца или чак само узајамног препознавања и разумевања. Дакле, укида се било каква могућност настанка нечега што није означено дистинкцијом ми : они (Трећег), иако – чак и у бирократском дискурсу оних који су задужени за заштиту наслеђа – јача идеја да је неопходно превазилажење парадигме "једна популација, један, језик, једна религија" (Лукић Крстановић, Дивац 2012, 15), јер "савремена друштва карактеришу динамични и мултипликујући процеси културних промета", што се одражава и на наслеђу, а најочигледније је у градовима.

Но, досадашњи покушаји очувања нематеријалног наслеђа градова, ма колико ретки, показали су се прилично неуспешним. Хафштајн даје пажљиву анализу поступка заштите трга Џемна ел Фна у Маракешу (и његовог суштинског неуспеха), указујући на проблеме који се не тичу само те локације, него било које сличне која би се могла "штитити":

- преобликовање "заосталости"¹¹ у аутентичност (Hafstein 2013, 45), која се и активно реконструише рушењем новоизграђених зграда и скидањем реклама. Ја бих ту додала да се осим "заосталости" инсистира и на егзотизму: чува се оно што је дијаметрално различито од савремене западне цивилизације, потпуно у складу са дефиницијом егзотичног као естетизацијом која бол (актуелног сиромаштва уместо некадашњег колонијалног освајања) претвара у спектакл, у културу (глобалног друштва уместо некадашње колонијалне империје) (Agac and Ritvo 1991, 3);
- претварање културног простора у ресурс помоћу кога бирократије (локална већа, администрација, национална тела и међународна заједница) управљају становништвом – контролишу се и реформишу, уче да посматрају заштићени простор/обичај/институцију "s opravdanim osećajem ponosa" (Hafstein 2013, 45), чиме се инсистира на "јединствености", односно "ignora (se) stvarno djelovanje tradicijske kulture i stvaraju neopravdane pretpostavke o jedinstvenosti praksi koje se žele zaštititi" (исто).

---

¹⁰ Антрополошки Други само показује увиђање центричности: ја/ми сам/смо увек Први, Други је/су дефинисан/дефинисани у односу на мене/нас и ја/ми сам/смо тај/ти који га/их дефинишем/о.

¹¹ Ма шта се под њом подразумевало. У овом случају (и највећем броју других) ради се евро/западно-центричном погледу на свет, који све што није модерна западна технолошка цивилизација схвата заосталим.

Резултат овакве заштите је простор који је изгубио управо оно због чега је заштићен: престао је да буде "mjesto susreta i kreativno čvorište širokog gaspona usluga i izvedbi" (Hafstein 2013, 43), претворен у класично туристичко неместо у Ожевом смислу речи (Ožе 2005).

У Србији, за сада, ни један од могућих елемената градске културе (градских култура?) није стигао на националну листу заштићеног нематеријалног наслеђа,¹² нити је било таквих предлога из локалних заједница, иако је постављен теоријски основ за предлоге те врсте, бар када је Београд у питању (Лукић Крстановић, Дивац 2012). То, наравно, није последица схватања проблема које, с једне стране, претпоставља, а са друге изазива заштита, него управо непрепознавање градских садржаја као елемената нематеријалне културе погодних/подобних заштити.

* * *

Сваки град, увек и свугде, био је и јесте раскршће култура – како у простору (оних које постоје истовремено), тако и у времену (прошких и будућих). Наравно да је читаће тог комплексног наслеђа, које стално мења значење чак и ако задржава исти или сличан појавни облик, веома компликован задатак, док је његово "очување", шта год се под тиме подразумевало са становишта бирократије, готово неостварив. Култура, дефинитивно, не може да се ограничи *copyright*-ом (Brown 1998), те ни "традиција" – чак ни њени материјални остаци – не може да остане неизмењена, ма шта покушавали. Али то не значи да не треба покушавати и стално откривати нове начине на које се наслеђе може уградити у свакодневицу – очувано у духу, ма колико му форма била промењена.¹³

Литература

Arac, Jonathan, Harriet Ritvo. 1991. *Macropolitics of nineteenth-century literature: nationalism, exoticism, imperialism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Bidlingmaier, Li, Selma Siew. "Spaces of Alterity and Temporal Permanence: The Case of San Francisco's and New York's Chinatowns". In: Olaf Kaltmeier

---

¹² Заправо су у националну листу увршћена два елемента која би се могла везати за град: врањска градска песма и пиротско ћилимарство. Међутим, у оба случаја се ради о наслеђу оријенталних варошица, које је атрактивно јер је предмодерно и егзотично (оријентализам-као-егзотика) и по својој суштини је ближе руралном-као-пасторалном него урбаном наслеђу. Притом, у једном случају се ради о традиционалној извођачкој уметности, а у другој о традиционалној технологији, које је тешко раздвајати на руралне и урбане.

¹³ То, наравно, отвара питање ко процењује "дух" града и на који начин се он може чувати, али је то питање за неки други текст.

(ed.), *Selling EthniCity. Urban Cultural Politics in the Americas*, 275–285. Farnham-Burlington: Ashgate.

Bojm, Svetlana. 2005. *Budućnost nostalgije*. Beograd: Geopoetika.

Brown, Michael. 1998. "Can Culture Be Copyrighted?". *Current Anthropology* 39 (2): 193–222.

Colebatch, Hal. 2003. *Return of Heroes: The Lord of the Rings, Star Wars, Harry Potter, and Social Conflict*. Christchurch, New Zealand: Cybereditions Corporation.

Coleman, Leo. 2009. "Being Alone Together: From Solidarity to Solitude in Urban Anthropology". *Anthropological Quarterly* 82 (3): 755–778.

Crang, Michael. 1996. "Envisioning urban histories: Bristol as palimpsest, post-cards, and snapshots". *Environment & Planning A*, 28 (3): 429–452.

Dickens, Charles. [1854]. *Hard Times*. Project Gutenberg, <http://www.gutenberg.org/ebooks/786>

Gibson, Vilijem. 1994. *Neuromanser* [William Gibson, *Neuromanser*, 1984; prev. Aleksandar Marković]. Beograd: Polaris.

Gifford Terry. 2013. "Pastoral, Anti Pastoral and Post Pastoral". In: Louise Westling (ed.), *The Cambridge Companion to Literature and the Environment*, 17-30. Cambridge: Cambridge University Press.

Graham, Mark. 2010. "Neogeography and the Palimpsests of Place: Web 2.0 and the Construction of a Virtual Earth". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 101 (4): 422–436.

Hafstein, Valdimar. 3013. "Pravo na kulturu: nematerijalna baština d.o.o., folklor©, tradicijsko znanje^{TM}". U Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić, *Proizvodnja baštine. Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, 37–64. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Khirfan, Luna. 2010. "Traces on the palimpsest: Heritage and the urban forms of Athens and Alexandria". *Cities* 27 (5): 315–325.

Low, Setha. 1997. "Urban Fear: Building the Fortress City". *City & Society* 9(1): 53–71.

Лукић Крстановић, Мирослава, Зорица Дивац. 2012. "Програмирање нематеријалног културног наслеђа града. Парадигме и перцепције". *Гласник Етнографског института САНУ* LX (2): 9–23.

Niven, Lari. 1980. *Prstenasti svet* [Larry Niven, *Ringworld*, 1970; prev. Mirjana Živković]. Beograd: Jugoslavija (Biblioteka Kentaur).

Ože, Mark. (2005), *Nemesta*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Roy, Beth. 1994. *Some Trouble with Cows: Making Sense of Social Conflict*. Berkeley: University of California Press.

Simak, Kliford. 1977. *Grad* [Clifford Simak, *City*, 1952; prev. Mirjana Rajković]. Beograd: Jugoslavija (Biblioteka Kentaur).

UNESCO 2001. "UNESCO Issues First Ever Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage". *UNESCO PRESS*, Paris. May 18.
www.unesco.org/bpi/eng/unescopress/2001/01-71e.shtml.

Ljiljana Gavrilović

The possibility of the Third: Intangible Cultural Heritages of the City

The paper considers the basic concepts of perceiving the city, first and foremost its polarization against the country or the village and (much later) polarization between the old “solidary” and contemporary anomic cities. Aside from this, the paper considers the basic premises and practice of the application of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, which are mostly based on safeguarding/protecting premodern cultural elements and – mostly essentialist – group identities, in order to highlight the possibilities of reworking the conceptual framework for the application of the Convention to – heretofore unknown – urban heritages which originated on completely different premises, as well as the issues and dilemmas which can arise from such attempts.

Key words:

the city, intangible
cultural heritage,
romanticism

The paper considers the relationship between the Convention and the Modern age, the perception/perceptions of the city, the city as palimpsest, and, ultimately the relationship of the Convention with the city and (potential/possible) intangible urban heritage. Attempts to safeguard specific forms of urban intangible heritage have, heretofore, been faced with a slew of problems, stemming first and foremost from the insistence on “backwardness” as authenticity (Hafstein 2013, 45), but also the insistence on exoticism: that which is safeguarded is completely different from contemporary western civilization, completely in line with the definition of the exotic as aestheticization which makes pain (of contemporary poverty as opposed to colonial conquest of yore) into spectacle, and into culture (of global society as opposed to the former colonial empire) (Arac and Ritvo 1991, 3).

Every city ever was and always is a crossroads of cultures – in space (those with exist simultaneously), as well as in time (past and future). Of course, the reading of such complex heritage, which constantly changes meaning even if it retains the same or similar appearance, is a daunting task, while its “safeguarding”, whatever that may entail in the bureaucratic sense, is almost unfeasible. Culture, definitely cannot be copyrighted (Brown 1998), so neither can “tradition” – not even its material remnants – it cannot stay unchanged whatever we may try. But this does not mean that we should not attempt and keep discovering new ways in which heritage can be built into our everyday lives – safeguarded in spirit, however much the form may vary.